

розвитку рекламного ринку у 2010 та 2011 роках. Режим доступу - http://media.parlament.org.ua/r_analytics/action/article_detail/article_id/3357/. 26. Фейсбук - третя завбільшки країна світу (22.07.2010). Режим доступу - http://www.bbc.co.uk/ukrainian/science/2010/07/100722_facebook_rise_sp.shtml. 27. Anja Pasquay. The situation of newspapers in Germany 2009. Режим доступу - http://www.bdzv.de/facts_and_figures+M5e51ebb0f32.html. 28. Boom hält an: Online-Werbemarkt wird auf über 5 Milliarden Euro steigen. Режим доступу - <http://www.adzine.de/de/site/MAGNAGLOBAL-korrigiert-Netto-Werbeaufwendungen-nach-oben/22173/page/news/details.xml>. 29. Der Online-Werbemarkt in Deutschland ist 2009 um 12% auf 4,1 Milliarden Euro gewachsen (18.02.2010). Режим доступу - <http://praesoll.com/2010/02/18/deutschland-erstmal-mehr-werbung-im-internet-als-in-publikumszeitschriften/>. 30. Medien verlieren 2 Milliarden Werbe-Euro netto: Werbemarkt sackt um 6 Prozent. Режим доступу - <http://www.zaw.de/index.php?menuid=33&reporeid=682>. 31. Online-Werbung ist klassischer Wachstumstreiber (15.09.2010). Режим доступу - http://www.absatzwirtschaft.de/content/_t=ft_p=1003214_b=72773. 32. Tristana Moore. Facebook Under Attack in Germany Over Privacy (13.04.2010). Режим доступу - <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1981524,00.html>. 33. <http://www.pcgameshardware.de/aid,774586/Boom-haelt-an-Online-Werbemarkt-wird-auf-ueber-5-Milliarden-Euro-steigen/Internet/News/>

УДК 65.012.8

Н.П. Карачина

Вінницький національний технічний університет

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

© Карачина Н.П., 2010

Проведено ґрунтовний аналіз методик оцінювання економічної безпеки підприємства та відокремлені недоліки і перепони до їх практичного застосування.

Сформовано авторську методику оцінювання економічної безпеки підприємства, яка спрямована на визначення стану економічної безпеки і характеризується простотою та доступністю розрахунків, можливістю порівняння різнотермінових оцінок, відсутністю суб'єктивізму отриманих результатів та можливістю визначення стану безпеки за умов обмеженого доступу до інформаційної бази підприємств.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, загрози, стан безпеки, методика, методичний підхід.

The detailed analysis of the existing methods of economic security estimation is completed and defects and obstacles to their practical application are separated.

The author's methodology to enterprise security evaluation is formed, which is aimed at the determining economic security state and is characterized by simplicity and accessibility of calculations, comparing of different periods rates, lack of subjective results and the ability of determining the state of security in conditions of limited access to the information database.

Keywords: economic security of the enterprise, threats, security state, method, methodical approach.

Постановка проблеми. Розроблений теоретичний базис щодо сутності та багатоаспектності категорії економічна безпека підприємства, визначення термінологічного взаємозв'язку категорій “розвиток–економічна безпека–стійкість–ефективність” та “небезпека”, “загроза”, “ризик”, “негативний вплив”, “криза” в контексті економічної безпеки є незавершеним без методичного осмислення та апробування визначених положень. Адже оцінювання економічної безпеки надає можливість перевести теоретичні дослідження в площину реалій безпеки підприємства. Передусім вважаємо за необхідне проаналізувати існуючі методики оцінювання економічної безпеки з метою їх корегування або підтвердження відображеної вище авторської позиції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних та методичних основ до оцінювання економічної безпеки підприємства зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Є. І. Крихтін, Л. О. Омелянович, Є. О. Олейников, І. Л. Плетникова, Г. Є. Дем'яненко, Л. М. Зима,

О. М. Бондаренко, С. В. Капітула, А. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, Н. О. Подлужна. Проте результати аналізу існуючих методик оцінки економічної безпеки підприємства, які пропонуються зазначеними авторами, засвідчив про існування певних недоліків та перепон для їх практичного застосування, оскільки спостерігається прямий вплив суб'єктивізму на остаточний результат рівня економічної безпеки, складність використання за рахунок невизначеності інформаційної бази і/або необгрунтованої перенасиченості математичного апарату.

Формулювання цілі статті. Метою дослідження є проведення аналізу існуючих методик оцінювання економічної безпеки підприємства та розроблення авторської методики оцінювання безпеки підприємства, яка спрямована на подолання виявлених недоліків і перепон до їх практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. До сьогодні немає єдиного науково обгрунтованого підходу і методики оцінювання економічної безпеки підприємства, що обумовлено невизначеністю критеріїв та методичної бази розрахунку її індикаторів. Тобто як критерій оцінювання економічної безпеки підприємства пропонуються різні індикатори з граничними значеннями, запозичені зі світового досвіду і встановлені науковцями інтегральні показники та сукупні критерії.

Загалом відомі такі підходи, як ресурсно-функціональний (оцінювання рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями) [1, 2, 3, 4, 5, 6–11], фінансовий (критерієм економічної безпеки є прибуток в абсолютному (обсяг прибутку) та відносному (якість прибутку, прибутковість) вираженні) [12–14], індикаторний (оцінка економічної безпеки встановлюється за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємства із індикаторами) [15].

Ресурсно-функціональний підхід як найбільш поширений серед науковців є майже всебічним, адже охоплює усі функціональні сфери діяльності підприємства. Його перевагою є намагання оцінити стан ресурсів підприємства, здатних протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам у синтезі. Проте методика оцінювання стану ресурсів ототожнюється із методикою оцінювання ефективності використання ресурсів, що є відображенням неправильної, на наш погляд, позиції авторів відносно синонімічності економічної безпеки та ефективності. Водночас при визначенні сукупного критерію питома вага кожної функціональної складової визначається на основі думки експертів, що свідчить про значний суб'єктивний вплив на рівень економічної безпеки. Наведені характерні риси, притаманні ресурсно-функціональному підходу, який розробив Є.О. Олейніков [3, с. 143–158] та представленою також у роботах С. Ф. Покропивного і О. С. Федоніна [4, с. 469–472]. Подальші варіації цього підходу спрямовані на вирішення дискусійних питань щодо спектра функціональних складових економічної безпеки підприємства, переліку оцінкових критеріїв складових економічної безпеки, методики визначення вагомості складових у загальному інтегральному показнику. Відтак, щодо функціональних складових, то крім загальноприйнятих фінансової, інтелектуальної і кадрової, техніко-технологічної, політико-правової, інформаційної, екологічної, силової [3, с. 142; 4, с. 468] спостерігається як розширення їх кількості (Л. О. Омелянович вважає, що функціональними складовими економічної безпеки є технічна, технологічна, просторова, фінансова, податкова, економіко-правова [2, с. 100]; Г. Є. Дем'яненко – доповнює попередні складові економічною безпекою внутрішньої діяльності, економічною безпекою зовнішньої діяльності, трудовою, інформаційними складовими [6, с. 10]), так і звуження (Є. І. Крихтін та М. В. Фоміна виділяють такі складові: фінансову, техніко-технологічну, кадрову (інтелектуальну), екологічну, інформаційну [1, с. 164]; Г. Д. Ейтутіс – фінансову, техніко-технологічну, інвестиційну, людського фактору [441, с. 56]; С. В. Капітула – виробничу, фінансову, інвестиційну [11, с. 137]). Відносно переліку оцінкових критеріїв складових економічної безпеки, то кожен прихильник ресурсно-функціонального підходу пропонує власну концепцію щодо кількості, сутності та аналітичної формули показників, що обумовлено суб'єктивною позицією або специфікою досліджуваної галузі, адже розроблені методики оцінювання економічної безпеки апробувались на торговельних підприємствах [2, 439], стратегічних об'єктах [7], залізницях [5; 8], авіакомпаніях [9], гірничо-збагачувальних комбінатах [10]. Поряд із цим, незважаючи на переважну більшість науковців, які віддають перевагу експертному методу при визначенні вагомості окремих функціональних складових, деякі автори модифікують методику визначення вагомості складових у загальному інтегральному показнику. Відтак, О. М. Бондаренко пропонує окремо ранжувати внутрішні та зовнішні функціональні складові натуральними числами та за послідовністю рангів, які утворюють арифметичну прогресію, визначати вагу кожної складової з відповідним рангом [9, с. 14]. Водночас С. В. Капітула обгрунтовує доцільність розрахунку значення вагових коефіцієнтів відповідних локальних показників з урахуванням ризику щодо забезпечення необхідного (доцільного) рівня відповідних часткових показників економічної безпеки, як кількісну оцінку якого обирають коефіцієнт варіації, визначений на підґрунті часткових показників виробничої, фінансової та інвестиційної безпеки підприємства [10, с. 9]. Слід зазначити і достатньо ускладнений методичний підхід розрахунку сукупного критерію

економічної безпеки, який запропонували Л. М. Зима [7, с. 7] та О. М. Бондаренко [9, с. 16]. Очевидно, результати аналізу наявних варіацій ресурсно-функціонального підходу переконують у відсутності об'єднуючих позицій науковців та формуванні взаємозамінних методик оцінки економічної безпеки, хоча натомість доцільно було б сконцентрувати увагу на доповнювальних та уточнювальних елементах. Це сприяло б інтегруванню наукових розробок у формування єдиної методики оцінювання економічної безпеки за ресурсно-функціональним підходом.

Фінансовий підхід (за трактуванням автора), представлений в роботах Н.О. Подлужної та В.П. Пономарьова, показує доцільність оцінювання економічної безпеки підприємства за остаточним фінансовим результатом: обсягом та якістю прибутку [14, с. 5] або прибутковістю [12, с. 139; 13, с. 9]. Вважаємо, що запропонований підхід відображає ототожнення сутності економічної безпеки із ефективністю, прибутковістю, ефективним розвитком, що суперечить позиції автора.

Індикаторний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки, який полягає у формуванні системи індикаторів та розрахунку інтегрального індикатора, є найбільш застосованим на макрорівні (на рівні держави), що розкрито у Концепції економічної безпеки України [16], у роботах О. Барановського (для оцінювання фінансової безпеки держави) [17, с. 14] та В. Л. Тамбовцева (в загальних теоретичних рисах) [18, с. 8]. Проте інтерпретація цього підходу на рівні підприємства є абсолютно не розробленою і дослідження Ф.І. Євдокімова та О.О. Бородіна [15] характеризуються поверхневістю. Адже відсутня сукупність індикаторів, а саме порогових значень показників, які характеризують діяльність підприємства відповідно до визначеного рівня економічної безпеки.

Підсумовуючи результати аналізу значної кількості існуючих методик оцінювання економічної безпеки підприємства і узагальнюючи виявлені недоліки та перепони для практичного застосування (рис. 1), вважаємо, що ці підходи або достатньо складно використовувати у запропонованому трактуванні, що (за рахунок невизначеності інформаційної бази або не обґрунтованої перенасиченості математичного апарату), або спостерігається прямий вплив суб'єктивізму на остаточний результат рівня економічної безпеки. Крім цього, слід зазначити, що окреслені недоліки відображені без концентрування уваги на існуванні неправильної позиції деяких авторів відносно синонімічності економічної безпеки та ефективності.

У результаті неможливості використання жодної з методик для оцінювання безпеки значного масиву підприємств вважаємо за необхідне окреслити власну позицію щодо вирішення цієї проблеми. Формування авторської методики спрямовано на:

- визначення стану захищеності підприємства, який забезпечує незалежність, стабільність, стійкість, здатність до розвитку та спроможність запобігати і підтримувати вплив зовнішніх і внутрішніх загроз в певних межах (відповідно до авторської інтерпретації сутності категорії “економічна безпека підприємства”);
- уникнення суб'єктивізму в отриманих результатах;
- встановлення чітких фіксованих меж;
- визначення стану безпеки за умов обмеженого доступу до інформаційної бази підприємств, а саме на основі даних регулярної інформації у загальнодоступній інформаційній базі даних ДКЦПФР (<http://www.smida.gov.ua/> та <http://www.stockmarket.gov.ua/>) або для неакціонерних товариств – на основі їх фінансової звітності;
- простоту і доступність методичного підходу визначення стану безпеки;
- можливість порівняння різнотермінових оцінок стану економічної безпеки одного підприємства, декількох підприємств однієї галузі, а також підприємств різних галузей.

Передусім визначимо зовнішні та внутрішні загрози, які впливають на економічну безпеку підприємства. Відповідно до Закону України “Про основи національної безпеки України” [19] в економічній сфері виділяють такі загрози:

- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень за стратегічно важливими напрямками інноваційного розвитку;
- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, зокрема фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;
- критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України;
- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;

Автори методик	Недоліки та перепони до практичного застосування
Є. О. Олейников; Л. Ф. Покропивний, О. С. Федонін	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність показників оцінки кожної функціональної складової економічної безпеки підприємства - визначена питома вага значущості функціональних складових економічної безпеки на базі досвіду підприємств Росії без корегування на специфіку вітчизняних підприємств
Л. О. Омелянович	<ul style="list-style-type: none"> - ототожнення фінансової безпеки із ефективністю - значна частина показників (коефіцієнт правової захищеності, показник відношення до групи податкового ризику, коефіцієнт вилучення, коефіцієнт навантаження, коефіцієнт сплати, соціально-економічна безпека, коефіцієнт криміногенності, коефіцієнт впливу злочину) розраховуються на підставі інформації, яка є комерційною таємницею підприємства або взагалі є неможливою для отримання
Г. Є. Дем'яненко	<ul style="list-style-type: none"> - не зрозумілим є відокремлення окремо економічної безпеки внутрішньої діяльності та ресурсної, хоча, напевно, ресурсна безпека (технічна, технологічна, просторова, трудова, фінансова, інформаційна) характеризує економічну безпеку внутрішньої діяльності, а також суперечливим є відокремлення економіко-правової, податкової, економіко-соціальної від економічної безпеки зовнішньої діяльності
Л. М. Зима	<ul style="list-style-type: none"> - ототожнення економічної безпеки із ефективністю (ефективність використання основних фондів, ефективність використання трудових ресурсів, економічна ефективність (прибутковість) функціонування підприємства)
І. Л. Плетникова	<ul style="list-style-type: none"> - не обґрунтованим є вибір формули функції розподілу показового закону в якості основи форми залежності рівня економічної безпеки підприємства від кожного визначеного показника - більшість відібраних показників (продуктивність праці, продуктивність вагона, продуктивність локомотива, фондовіддача, рентабельність виробничо-фінансової діяльності) є показниками ефективності, що знову таки є необґрунтованою позицією автора щодо ототожнення економічної безпеки із ефективністю
Г. Д. Ейтутіс	<ul style="list-style-type: none"> - недоцільно вважати, що фінансова складова характеризує лише фінансову стійкість, адже платоспроможність і оборотність також є критеріями захисту від існуючих загроз - відсутній перелік показників оцінки інвестиційної складової, а розмір мінімально потрібних інвестицій на щорічне оновлення основних виробничих фондів є недостатнім для висновку щодо інвестиційної безпеки - із представленого переліку показників людського фактору не розкрито їх узагальнення до інтегрованого показника, що є необхідним, адже вони різної розмірності - не сформований методичний підхід до визначення вагомості функціональних складових
О. М. Бондаренко	<ul style="list-style-type: none"> - сформований інтегральний показник відображає лише принцип та сутність ранжування внутрішніх та зовнішніх функціональних складових, але не враховує різну розмірність наведених показників - не представлений методичний підхід оцінки деяких суперечливих показників (претензії замовників, якість обслуговування, претензійна робота)
С. В. Капігула	<ul style="list-style-type: none"> - відсутній перелік показників, які характеризують і оцінюють кожну складову виробничої, інвестиційної, фінансової безпеки - не представлений вид інтегрованого показника виробничої, фінансової та інвестиційної складової - важкодоступною є інформація для оцінки безпеки підприємства на ринку цінних паперів, безпеки реальних інвестицій, безпеки фінансових інвестицій
Є. І. Крихтін, М. В. Фоміна	<ul style="list-style-type: none"> - ототожнення економічної безпеки із ефективністю, а саме з рентабельністю, що є складовою безпеки фінансового стану підприємства - важкодоступною є інформація для оцінки екологічної, інформаційної та силової складової, а також таких показників як прогресивність технологій, прогресивність продукції - суперечливим є методичний підхід до оцінки силової безпеки, адже наведені умови безпеки в деяких випадках є необґрунтовано незмінними
Н.О. Подлужна	<ul style="list-style-type: none"> - сформовані показники оцінки економічної безпеки: обсяг та якість прибутку є недостатніми для висновку щодо стану захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз
В. Н. Пономарьов	<ul style="list-style-type: none"> - важкодоступною є інформація щодо інвестицій підприємства за рахунок реінвестуємого прибутку та обсягу коштів, необхідних для забезпечення економічної безпеки підприємства, а також не визначені структурні елементи зазначених коштів
Ф. І. Євдокімов, О. О. Бородіна	<ul style="list-style-type: none"> - запропонований методичний підхід є поверхневим, який не розкриває можливостей практичного застосування для оцінки економічної безпеки. Відображає лише методику розрахунку рівня надійності отриманих результатів (при порівнянні фактичних значень із пороговими)

Рис. 1. Критичний аналіз методик оцінки економічної безпеки підприємства

- велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;
- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;
- критичний стан з продовольчим забезпеченням населення;
- неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;
- “тінізація” національної економіки;
- переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними.

Розкриваючи загрози економічної безпеки як сукупність факторів і умов, які здійснюють дестабілізуючий вплив на функціонування та розвиток економічної системи (регіону), Т. С. Клебанова виділяє такі загрози [20, с. 41]: зміна рівня та структури доходів населення; зміна рівня та структури витрат; зміна демографічної ситуації; зниження рівня економічної активності; зростання соціальної напруженості у суспільстві; зниження межі малозабезпеченості (зростання бідності); зміна рівня добробуту населення; спад виробництва; структурна реформованість економіки; зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції; зниження рівня оновлення основних фондів; погіршення стану науково-технічної сфери; зниження рівня інвестиційної активності; нераціональність використання іноземних кредитів; нераціональна структура регіонального бюджету; низька ефективність реальної системи оподаткування; залежність від імпорту стратегічних ресурсів; криміналізація економіки. У контексті цих досліджень за сферою виникнення Т. С. Клебанова виділяє загрози [21, с. 13]: в економічній сфері; у соціальній сфері; в інформаційній сфері; у правовій сфері; у кримінологічній сфері; у науково-технічній сфері; у сфері екології; у військовій сфері.

Найбільш розповсюдженою і, на нашу думку, доцільною з аналітичних міркувань є класифікація загроз за відношенням до аналізованої системи на зовнішні і внутрішні. Відтак, Б. І. Валуєв, досліджуючи та формулюючи концепцію економічної безпеки підприємства, зазначає, що зовнішні загрози пов'язані з недосконалістю законодавчо-правової бази господарювання, відкритістю внутрішнього ринку для імпорту, загальним подорожчанням ресурсів, жорсткістю конкуренції, загостренням кримінальної ситуації в галузі економіки; внутрішні – з відкритими і завульованими розкраданнями, недосконалістю систем і методів управління [22, с. 29–31]. Водночас, О. М. Бондаренко, зосереджуючись на оцінюванні економічної безпеки авіакомпаній, вважає, що зовнішніми загрозами є відсутність інвестицій, відсутність чіткої правової бази, відсутність державної підтримки національному авіабудуванню та розвитку повітряного транспорту, конкуренція, недосконала система оподаткування, безпека польотів, недостатні інноваційні процеси, а внутрішніми – проблема неплатежів, велика кредиторська та дебіторська заборгованість, нерентабельність повітряних ліній, відсутність сучасної авіаційної техніки, спад авіаційних перевезень, низький рівень кадрів, низький рівень рентабельності повітряних ліній [9, с. 9]. У контексті зазначеної класифікаційної ознаки С. В. Момот та Н. П. Ключкин до зовнішніх загроз відносять політичну і економічну нестабільність держави, кон'юнктуру світового ринку, виробництво аналогічної продукції підприємствами-конкурентами, зниження споживчого попиту на продукцію, відсутність державного фінансування, відсутність та недостачу іноземних інвестицій, а до внутрішніх – відсутність внутрішньої стратегії розвитку підприємства; неякісні сировинні ресурси; значний знос основних фондів, застарілі технології; низький рівень кваліфікації робітників; низький рівень управління [23, с. 77].

Проте Н. О. Подлужна в результаті комплексного дослідження організації управління економічною безпекою підприємства вважає за доцільне зменшити кількість явних загроз, які перешкоджають забезпеченню економічної безпеки, серед яких є різноспрямованість економічних інтересів підприємств, регіонів і держави, слабка мотивація працівників до попередження загроз і незацікавленість у кінцевих результатах діяльності підприємства, перевага значної частки дебіторсько-кредиторської заборгованості в балансі підприємства, підвищена зношеність активної частини основних фондів [14, с. 8].

Наведений перелік загроз є достатньо різноманітним і визначений на відповідні досліджувані періоди часу. Зокрема, виявлені в 2003 р. Н. О. Подлужною загрози щодо переваги значної частки дебіторсько-кредиторської заборгованості в балансі підприємства та О. М. Бондаренко відносно проблеми неплатежів і також великої кредиторської та дебіторської заборгованості на сьогодні перейшли до категорії потенційних небезпек.

Авторську позицію щодо переліку наявних загроз економічної безпеки підприємств відображено на рис. 2. Слід зазначити, що відповідно до попередньо встановленого термінологічного взаємозв'язку категорій у контексті економічної безпеки вважаємо за доцільне розмежувати потенційні та реальні небезпеки і сформувати показники ідентифікації стану захисту саме від реальних небезпек, які і є загрозами. Відносно переліку загроз, то враховували лише ті загрози, які є вкрай актуальними сьогодні і відображають внутрішній стан і зовнішні умови існування підприємства.

1. Визначення внутрішніх та зовнішніх загроз

Внутрішні небезпеки

Потенційні

зниження інноваційної активності, проблема неплатежів, значна частка дебіторської заборгованості

Реальні (загрози)

критичний стан основних фондів;
низький рівень кваліфікації робітників, недостатній рівень заробітної плати;
недостатній рівень платоспроможності;
зниження споживчого попиту на продукцію; спад виробництва, зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних інтересів; недосконалість систем і методів управління

Зовнішні небезпеки

Реальні (загрози)

відсутність державного фінансування;
свідомі чи несвідомі несприятливі дії окремих посадових осіб органів державної влади;
низька ефективність реальної системи оподаткування;
недосконалість правового забезпечення діяльності підприємств;
криміналізація економіки;
відкритість внутрішнього ринку для імпорту

Потенційні

політична та економічна нестабільність держави; відсутність та недостача іноземних інвестицій;
зниження інвестиційної активності; велика боргова залежність держави;
неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів;
неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій; виробництво аналогічної продукції підприємствами-конкурентами
несприятлива кон'юнктура світового ринку; відсутність досконалого конкурентного ринку
науково-дослідні відкриття, техніко-технологічні розробки конкурентів;
структурна деформація в економіці; погіршення стану науково-технічної сфери;
нерациональна структура регіонального бюджету

2. Формування показників ідентифікації стану захисту від загроз

Коефіцієнт зносу (K_{zn})
Індекс зміни чисельності працівників ($I_{чпр}$)
Коефіцієнт покриття ($K_{п}$)
Індекс зміни чистого доходу від реалізації ($I_{чд}$)
Чистий прибуток (ЧП)

3. Визначення стану безпеки підприємства

$$\left. \begin{array}{l}
 \text{ЧП} > 0 \\
 K_{zn} \leq \bar{K}_{zn} \\
 I_{чпр} \geq \bar{I}_{чпр} \\
 K_{п} \geq 1,0 \\
 I_{чд} \geq \bar{I}_{чд}
 \end{array} \right\} \text{стан безпеки}$$

$$\left. \begin{array}{l}
 \text{ЧП} \geq 0 \\
 K_{zn} \leq \bar{K}_{zn} + \bar{d}_{K_{zn}} \\
 I_{чпр} \geq \bar{I}_{чпр} - \bar{d}_{I_{чпр}} \\
 K_{п} \geq 0,5 \\
 I_{чд} \geq \bar{I}_{чд} - \bar{d}_{I_{чд}}
 \end{array} \right\} \text{стан критичної безпеки}$$

Формування показників ідентифікації стану захисту від загроз спрямовано на забезпечення відповідності розробленого методичного підходу принципу визначення стану безпеки за умов обмеженого доступу до інформаційної бази підприємств. Відтак, вважаємо, що коефіцієнт зносу є індикатором критичного стану основних фондів; індекс зміни чисельності працівників – низького рівня кваліфікації робітників, недостатнього рівня заробітної плати; коефіцієнт покриття – недостатнього рівня платоспроможності; індекс зміни чистого доходу від реалізації – зниження споживчого попиту на продукцію; спаду виробництва, зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції; чистий прибуток – індикатором переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних інтересів; недосконалості систем і методів управління; відсутності державного фінансування; свідомих чи несвідомих дій окремих посадових осіб органів державної влади; низької ефективності реальної системи оподаткування; недосконалості правового забезпечення діяльності підприємств; криміналізації економіки; відкритості внутрішнього ринку для імпорту.

Наступним етапом у визначенні стану безпеки підприємства є встановлення чітких фіксованих меж значень окреслених показників. За умов досконалої конкуренції та стабільності в країні підприємство є в безпеці при таких відповідностях показників: $ЧП > 0$, $K_{зн} \leq 0,5$; $I_{чпр} \geq 1,0$; $K_n \geq 1,0$; $I_{чд} \geq 1,0$. Проте реалії функціонування сучасних вітчизняних підприємств відповідають умовам нестабільності та невизначеності зовнішнього середовища і застарілості матеріально-технічної та кадрової бази підприємств.

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне скорегувати встановлені обмеження за такими показниками, як коефіцієнт зносу, індекс зміни чисельності працівників та індекс зміни чистого доходу від реалізації. Змінювати встановлені межі пропонуємо із врахуванням специфіки функціонування відповідної галузі дослідження, що і відобразить реальні сприйнятні умови господарювання. Відносно визначення стану підприємства як безпечного вважаємо за доцільне використовувати як обмежувальні значення представлених показників їх середні значення за галузю ($\bar{K}_{зн}$ – середній коефіцієнт зносу, $\bar{I}_{чпр}$ – середній індекс зміни чисельності працівників, $\bar{I}_{чд}$ – середній індекс зміни чистого доходу від реалізації).

Для визначення підприємства в стані критичної безпеки пропонуємо послабити встановлені межі значень показників для інтерпретації підприємства в стані безпеки на величину їх середнього лінійного відхилення ($\bar{d}_{кзн}$ – середнє лінійне відхилення коефіцієнта зносу, $\bar{d}_{I_{чпр}}$ – середнє лінійне відхилення індексу чисельності працівників, $\bar{d}_{I_{чд}}$ – середнє лінійне відхилення індексу чистого доходу від реалізації) (див. рис. 2). Насамкінець підприємство є в стані небезпеки при невідповідності значень показників-індикаторів встановленим межам для стану критичної безпеки. Відтак, розроблений методичний підхід відокремлює три стани підприємства в контексті безпеки: стан безпеки, критичної безпеки та небезпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що розроблена методика оцінювання безпеки підприємства спрямована на визначення перебування підприємства в стані економічної безпеки і відповідає усім вищезазначеним вимогам: визначає стан захисту підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз і відображає їх вплив в певних межах; забезпечує уникнення суб'єктивізму в отриманих результатах; встановлює чіткі фіксовані межі окремого стану підприємства; визначає стан безпеки за умов обмеженого доступу до інформаційної бази; характеризуються простотою та доступністю; надає можливість порівняння різнотермінових оцінок стану економічної безпеки підприємств. Водночас неможливість оцінити рівень економічної безпеки за представленою методикою не зменшує її практичної значущості, адже, як засвідчили дослідження, в існуючих реаліях функціонування вітчизняних підприємств за умов обмеженого доступу до необхідної інформації та на основі вирішення багатьох проблемних аспектів в методиці за рахунок експертних оцінок отримане значення інтегрального показника безпеки не завжди відображатиме достовірну ситуацію на підприємстві.

1. Соціальна політика та економічна безпека / Під заг. ред. Є. І. Крихтіна. – Донецьк: Каїтан, 2004. – 335 с.
2. Омелянович Л. О. Економічна безпека торговельного підприємства: монографія / Л. О. Омелянович, Г. Є. Долматова. – Донецьк: ДоңДУЕТ, 2005. – 195 с.
3. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность): учеб.-практ. пособие / Российская экономическая академия им. Г.В. Плеханова / Е. А. Олейников (ред.) – М.: Бизнес-школа "Интел-Синтез", 1997. – 288 с.
4. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства / С. Ф. Покропивний. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
5. Плетникова І. Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.04 / І. Л. Плетникова; Харківська державна академія залізничного транспорту. – Х., 2001. – 15 с.
6. Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.05 / Г. Є. Дем'яненко; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2003. – 18 с.
7. Зима Л. М. Організаційно-економічні механізми управління економічною безпекою підприємств

стратегічного значення: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Л. М. Зима; Донецький національний університет. – Д., 2004. – 12 с. 8. Ейтутіс Г. Оцінка економічної безпеки залізничного транспорту / Г. Ейтутіс // Економіст. – 2009. – №1. – С. 56–58. 9. Бондаренко О. М. Оцінка економічної безпеки авіакомпанії: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.04 / О. М. Бондаренко; Національний авіаційний університет. – К., 2004. – 24 с. 10. Капітула С. В. Оцінка та управління економічною безпекою підприємства (на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів України): Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс] / С. В. Капітула; Криворізький технічний університет. – Кривий Ріг, 2009. – 20 с. 11. Турило А. М. Методика оцінки виробничої безпеки підприємства / А. М. Турило, С. В. Капітула // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №3 (69). – С. 137–143. 12. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 280 с. 13. Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / В. П. Пономарьов; Східноєвропейський державний університет. – Луганськ, 2000. – 21 с. 14. Подлужна Н. О. Організація управління економічною безпекою підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Н. О. Подлужна; НАН України; Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2003. – 20 с. 15. Евдокимов Ф. И. Роль маркетинговых исследований в оценке экономической безопасности предприятия / Ф. И. Евдокимов, О. А. Бородина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2002/>. 16. Концепція економічної безпеки України / НАН України; Інститут економічного прогнозування / В. М. Гець (підгот.). – К.: Логос, 1999. – 56 с. 17. Барановський О. Визначення показників фінансової безпеки / О. Барановський // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. – №8. – С. 14–16. 18. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы / В. Л. Тамбовцев // Вестник Московского ун-та. Сер. 6 “Экономика” – 1995. – №3. – С. 3–9. 19. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : закон України : офіц. текст від 19.06.2003 р. зі змінами та доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>. 20. Шнипко О. С. Класифікація та сутність загроз економічної безпеки / О. С. Шнипко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №3. – С. 11–16. 21. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: монография / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х.: ИД “ИНЖЭК”, 2004. – 144 с. 22. Валувєв Б. И. Концепция экономической безопасности предприятия / Б. И. Валувєв // Труды Одесского политехнического университета: Научный и производственно-практический сборник по техническим и естественным наукам. – Одесса: ОПУ, 2004. – Спецвыпуск в 3 т. – Т. 3. – С. 27–31. 23. Момот С. В. Формирование системы экономической безопасности металлургического предприятия / С. В. Момот, Н. П. Ключкин // Менеджер. – 2005. – №2. – С. 76–80.